

Optimistische hardheid

Heleen Toringa

“De mens is in de eerste plaats een project dat zichzelf subjectief beleeft, en niet een schimmel, rottigheid of bloemkool; er is niets dat aan dat project voorafgaat, er valt niets aan de hemel af te lezen; de mens is in de eerste plaats zoals hij zichzelf projecteert.”

Dit zijn de woorden van filosoof en romanschrijver Jean-Paul Sartre (1905-1980). Sartre geloofde niet in God en niet in het bestaan van een menselijke natuur die bepaalt wie wij zijn. De mens is vrij. Wij zijn alleen, zonder excuus. Daarom is de mens ertoe veroordeeld vrij te zijn. Veroordeeld, want hij heeft zichzelf niet geschapen. Maar vrij, want eenmaal in de wereld geworpen is hij verantwoordelijk voor alles wat hij doet. Dat kan pessimistisch en zwaar klinken, maar Sartre zelf beschouwt zijn mensbeeld als optimistische hardheid. Hij doet dat in het essay *Existentialisme is humanisme* uit 1946. Ik neem je hierin mee.

De mens is zoals hij zichzelf opvat. Hij is niets anders dan wat hij van zichzelf maakt. Niet wat hij wil zijn, verduidelijkt Sartre. Willen komt vaak na handelen. Je kunt een mooie baan willen, maar zoiets, redeneert Sartre, is een uiting van een oorspronkelijker keuze dan wat we ‘wil’ noemen. Denk bijvoorbeeld aan het voltooid hebben van een opleiding. Aan een aantal gegevens verander ik niets, weet Sartre. Maar binnen beperkingen is er keuze.

Ontsnappen aan de vrijheid is de verantwoordelijkheid afschuiven op de omstandigheden of de ‘vaste identiteit’ die we zouden bezitten. We zijn dan te kwader trouw, zegt Sartre. Een mens wil dan uit angst niet langer vrij zijn en doet alsof hij een ding is dat geen keuze heeft. Dubbelspel, volgens Sartre, waarin je je wezen (vrij zijn, onbepaald de wereld in komen) ontkent en je verantwoordelijkheid ontloopt.

Wat is er optimistisch aan dit idee over veroordeeld zijn tot vrijheid en verantwoordelijkheid? Sartre erkent dat de gedachte dat de mens niets anders is dan zijn leven, een harde gedachte is voor iemand die in zijn leven niet geslaagd is. Anderzijds, zegt Sartre, stelt die gedachte mensen in staat te begrijpen dat alleen de werkelijkheid telt. Teleurgestelde dromen, vervlogen hoop, vergeefse verwachtingen bepalen de mens op een negatieve manier. En je bent zoveel meer dan wat je *niet* hebt bereikt.

Je bent wat je doet, is Sartres boodschap. Vind je in je eerste baan niet wat je zoekt en ervaar je dat je wordt belemmerd in wat je wilt? Zeg dan niet ‘dit is nu eenmaal zo door de omstandigheden’, maar maak een nieuwe keuze en handel. Dat heb je in de hand. Gedragskeuzes kunnen je verder brengen! Wees daarom optimistisch hard.